

ARESTIREN TINTAZKO BATAIOAZ

JOXE AZURMENDI

D*ance dans la prière* kontsideratu ohi da Gabrielen aurreneko poesia publikatua, *Euzko Gogoa*-n, 1954ko udazkenean. Arestik berak uste zuen, lehenengo lan argitaratua, hots, bere “tintazko bataioa”, Karakas-eko *Eusko Gaztedi* aldizkarian eduki zuela. Aldizkari hori begiratu dut eta Gabrielen izan behar duena, nik uste, “*Quatrième mouvement presto*” poesia da, in *Eusko Gaztedi* 37 (ilbeltza 1955 enero) 3, “bertsolaris” atalean, sinadura gabe.

Nik ez dakit esplikazioa: batzuetan aldizkariak ez zir en ateratzen, jarrita edukitzen zuten datan; edo beharbada publikatzeko berak bidali, lehenago bidali zuen hori Gabrieleek, baina gero atzeratu egin zen argitalpena, hipotesi desberdinak egin litezke. Nik behintzat ez dut batere daturik horiek zuzentasunez egiteko.

Sinadurarik ez du poesiak. Baina gaiez, estiloz nahiz euskara moduz, ez du ematen, zalantza handirik egon litekeenik autoreaz. Gainera sarrera honekintxe dago argitaratuta:

“Como un incentivo para todos los jóvenes que se consideran ya ‘viejos’ –o lo dan como excusa– para emprender el estudio de nuestra lengua, presentamos los siguientes versos.

– Aunque no nos juzgamos aptos para opinar sobre la calidad de esta poesía, así como tampoco del euskera laburdino en que está escrita, sí nos place altamente ‘demostrar’ a nuestros lectores cómo es posible llegar a saber el euskera e incluso escribirlo publicando estos versos que se deben precisamente a la pluma de un ‘euskaldun-berri’. Joven compatriota nuestro, bilbaino, que habiéndose pr opuesto aprenderlo –jamás en su casa oyó hablar euskera– consigue al cabo de un laborioso y tesonero estudio, brindarnos unas poesías que harto hablan de aplicación, tenacidad y sobre todo de verdadero amor a la Patria.

– Patria que, estemos donde estemos, siempre se sentirá honrada cuando en euskera hablemos, siempre que en euskera sintamos. ¡El euskera es el camino más recto a la recuperación de Euzkadi, a su liberación, a su corazón!”.

Poesia, Susa-ko Obra Guztien bilduman, vol. I, 14-16 orrialdeetan, “Egin ezpahitu nire nahia” deritzona da funtsean, aldaketatxo batzuk ageri dituela. Hona hemen Gabriel Aresti-ren “aurreneko” poesia hori, aurreneko bere bertsioan:

Quatrième mouvement presto

Baldin gure egunon iraugiteon,
etsaier ezpaderaukegu egin on,
arerioekin ezpagaude egon
kito, ezkarate herioz adinon.

Barkha gitzak gure zorrez; gure semer
Barkha giatzaiek. Eztadila ezer
bara hogenetik; haur dugu aloger
oinhazeengaitik... emari halaber.

hartuko dugu bethiko sosegua:
Gure izanen da begiratugua:
Eztira izanen ura eta sua.
Izanen nizate benedikatua.

Eta eskatzen gatzaiò lainkoari
bitartean lizakigun aitzindari.
Lemakigun iragateko bidari.
Uda eta negu gara eske hari.

Zer khausituko dugu lur gibelean?
 Zer aurkhituko dugu haren hotzean?
 Zer dateke geldirik ilhunenean,
 eri, hil, ehortz, ustel gitezenean?

Neurzen duan neurriaz hizate neurthu:
 Lotzen duan khateaz hizate lothu:
 Maite duan haurrak ezuke debeiu
 Hautsirik taketa ezukek makhulu.

Ahantz dezakegu eraman duguna:
 Mingots lakharra zena bada biguna:
 Indartsutu zalhui erbala zurruna.
 Orain badugu gure primutasuna.

Baothedut orain leheneko minik?
 Galtzedunek eztituzte gudakinik.
 Atsedenean inoiz eztagoz grinik.
 Arztoek ez tute iaten moredinik.

Eta gure egunen izegitean
 basatatik, khiratstatik garenean
 irten, iltki; pitz, itzar gitezenean
 lankoaren ulerreko egotean

Goizetik lanean abiatzen dena
 Baizen ez tate kitatuko; lehena
 Da lehen hasi dena; eta harena
 Izanen da ordaintzerik gehiena.

Mendiko mintzaldia zen bukhatu
 -Jesusen hitz oro ez tira izkribu-
 berbaokin: Igurikiten ausarthu
 ez tutenak bethiko dira dohatsu.

Eta odoltearen oihal gorriak
 Moskauko kharriketean ziran ialgiak.
 Eratzu, eratzu, gaixtoak, dongiak:
 Bizi bitez guti, baina hautetsiak.

Anhitz dira deithu, hautatu gutixe.
 Zertarako egin ditutzu hainbertze?
 Eran itzazu ezautatukinak, leze
 irathotzailean ez titezen erre.

Ustel, khirats nadinean, Ugazaba, egik
 Argia ez takidala itzalirik.
 Iagiko niza nire khatabutatik?
 Barkha gitzak heure Bihotz beragaitik.

Dena dela, zinez Gabrielen aurreneko publikatua izan ala ez izan *de facto* poesia hori, bi gauzak ohargarria dirudi: 1. Arestik *Eusko Gaztedi* hautatu izana bere “tintazko bataio”rako (Bilbo-ko *Eusko Gaztedi*-ko jende artean euskaltzaletu omen zen Gabriel eta euskara ikasi); 2. publikoan agertzeko berak poesia haxe hautatu izana. Gauza biok zuzen ohartuak badira, testu honi Gabriel-en “aurr eneko poesia”ren titulua merezitzeko arrazoi aski izan litezke.

Poesia honen arrastoan jarri nauena, nire paper zaharren artean agertutako Arestiren borradore bat izan da, Andoni Arozena jaunari gutun batean Arantzazutik eginda. Ez dakit nola etorri den egotera nire eskuetan: makinaz kopiatzeko edo, eman zidan menturaz; edo irakurtzeko utzi apika, eritzia eman niezaion edo. Ez naiz oroitzen. Sentitzen dudana, gogoan eduki ez izana da, Landa & Landa-ri emateko beste gutunekin eta originalekin, Arestiren Obra Osoa bildumatu zutenean Susa-ko ediziorako. Paperak orain aurkitu ditut.

Andoni Arozena horrek berak, ikusi dudanez, dexente idazten zuen *Eusko Gaztedi*-n (eta Lazkao-ko bibliotekan kontsulta litezkeen Karakaseko beste aldizkari batzuetan). Martin Ugaldek jakinarazten dit, bere bizi guztian euskaltzale txit fina izan zela. Hil berria omen da. Ez diogu esker handirik erakutsi, egia esateko.

Gutun hau, baliteke sekula ez bidali izatea; beraz, Andoni Arozenak inoiz ez jakin izatea honen berri. Testuak interes apur bat izan lezake, halere, kritiken aurrean Gabrielekek izaten zuen postura nahikoa ongi azaltzen duelako, kritikatu bere euskara zenean batez ere. Testu osoa aldatzen dizut eskuizkribu originaletik.

“Andoni Arotzena jaunari.

Agur terdi.

Zuk eznauzu ezagutzen, ez eta zu nik ere. Gure artean naikoa kilometro dago, eta makinatxo bat litro ur gazi.

Zure izenak, niri, eztit ezer esaten (egia da nire Bilboko txo -koan pixkat apartaturik nagoela, eta nire hogena izanen da seguru). Baina halare, gauza asko ditugu amankomun; biok bizi gara libertaterik ezagutzen ezten erresumetan, estatu faszista batzuren pean; biok gara euskaldunak; eta biok maitatzen dugu Euskadi.

Halare, egia esan behar badizut, uste dut modu diferentetan maitatzen dugula gure herri zahar hau. Nere amodioa egiaren eta errealtatearen ezagutzatik dator. Ni nire herrian bizi naiz, nire herri artean. Orain ere, hitz hauk paperaren gainean eskribitzen ditudan momentu honetan bertan ere, nire herrikideen artean, Arantzazu deritzan paradisu honetan. Nire inguruan (bazkalostea da, eta ehun bat erromesek bazkaltzen dute Oñati gaineko ostatu honetan) euskeraz besterik ezta entzuten. Eta nik eskribitzen dudan euskera hauen artean edonork konprenituko luke. Beraz nik orain karta hau bidaltzen dizut euskaldun bat bazina bezala. Konprenitzen banauzu euskalduna zara; ezpanauzu konprenitzen, etzara euskalduna, eta Euzkadiren semearen izena eztuzu merezi.

Zu beraz, estranjeri aldean zaude. Gogo azterketa zintzo bat eginen bazenuke, esamina barreneko egiazti bat pentsatuko bazenuke, esanen didazu egia, euskal herriaren aldean eta faborean zaude? Egiazko euskal abertzaleak egin behar duen aurreneko gauza hori baita: Gure herriar ekin zaude? Bestelako portaera fazismoa bailitzake. Herritik aparte bizi izatea herriaren etsaia izatea da.

Orain urte bi komedia bi eskribitu nituen: 'Mugaldeko herriaren eginikako Tobera', eta 'Etxe aberatseko seme galdua eta Maria Madalenaren seme santua'. Aurr enekoagatik Euskal Akademiak zortzi mila pezetako sari bat eman zidan. Horrekin asko sartu dira kontra, eta gutxi alde. Baina kontra sartu diren guzti guztiak, eztira sartu nire lanarekin sartu (sic!), ezpada hura eskribitu nuen euskerarekin halako moldez non (Axularrengandik hartu dut azken esaera hau) oraindik eztakidan nire komedia ona den ala ez. Niri, euskera garbia ala zikina denak, eztit axola. Hau ezta hola portatzeko denbora. Badakizu zuk Otxarkoaga edo Uretamendi zer den? Uste dut ezetz. Baina nire Bilbotik egun batean, ahal baduzu, bueltatzen bazara, hoek zer diren jakin ezker, buruko ileak larrituko litzaizketzu. Eta holako gauzak ikusten diren egunean, ze ardura dio inori, egiazko euskal abertzale baldin bada, euskal hitz baten zaporeak?

Tobera. Naikoa disgusto eman dit sekulako komedia honek. Naikoa disgusto eta heren gusto: Aurrena sariko dirua, harekin ohe bat (harmarioa, komoda eta guzti) erosi nuelako. Gero tribunalaren esana; esan zidaten naiz eta nire euskera munduan denik txarrena den, lanaren merituak eskusatzen zuela (gauza asko korrejituz erazi zizkidaten, geroko iskanbila haundiegia izanen zelako); eta hirugarren, joan den eguberrian Arantzazuko koristek estreinatu zidaten.

Zu nere komedian euskerarekin sartzen zara. Baina hemengo fraile batek, Salvatore Mitxelena poeta bikainak, buru belarri defenditu zuen. Deretxo guztia ematen dizut nere obrarekin sartzeko. Hori da gizonaren deretxoa. Baina zure zorionez etzaren nire pertsonarekin sartzen. Amerikako euskaldunek eztuzue oraindik giza legea ahaztu. Eskerrik asko, behin euskal abertzalekan izan nuen fedea ezpaituz alferrik galtzen utzi.

Nere obrarekin sartzen zara, eta ez nerekin. Esanen dizut gauza bat, bihotzetik eskertzen dizudala, ez nigatik, zugatik baizik. Exenplo bat jarriko dizut konparazio baterako: zuk

diozuna ezta berria, badakizu sariko tribunalaren eritzia. Gainera Arrugain "graxnadin" jaunak naikoa ofenditu zuen Tobera eta Aresti hau nun eta La Gaceta del Norte aldizkarian. A dónde va usted (Gracias por el Ud., diot nik), a donde va usted, Sr. Aresti (esaten zuen harek) con semejantes enormidades? Ofenditu ninduen eta kristau batek ezin ofenditu dezakeen moduan.

Zuk ez, eznauzu ofenditu, eta horregatik ematen dizut eskerrik asko. Esan dut nere obrarekin sartzeko der etxo guztia daukazula, baina ez nerekin. Ni naiz pater familias formal bat, bekoki izerdiarekin eguneroko ogia irabazten duena. Orain arte eznaiz kristau sobera leial bat, eta horregatik kristoide askok iraindu naute. Kristaua ez izateko deretxo ez banuen bezala. Baina orain nere alaba Nerea eta Guria bihotzeko bien edukazioak bultzaturik, Joane XXIII Aita Santuaren semerik egiaztiena bihurtzen naiz.

Euskaldun apaiz gazterik gehiena bezala euskaldun berria naiz. Baina nik eztut euskerarik birrikasi. Ikasi egin dut sustarretik. Honekin demonstratu dut euskal abertzalea naizela. Ni ukatzen nauen euskalduna ezta gizona. Ezta abertzalea. Gauza bat zin egiten dut Arantzazuko amar en aurrean gaur, eta nere bi alaben ohor earen aurrean, abertzalea naizela, buruko puntatik eta behatzetaraino.

Eztut uste euskeraren garbitasuna kondizio premiazko bat denik euskal abertzaletasunean. Uste dut gauza independenteak direla. Bakarrik uste dut euskera dela kondizioa, aurreneko kondizioa. Garbi ala zikin baina euskera.

Eznaiz erromantikoa. Pragmatikoa naiz. Gure Eleiz amaren dogmak besterik eztut onartzen. Eta sabinismoaren dogma eztut onartzen. Sabinista naiz alderdi batzutan baina ez guztietan. Euskeraren dogman ez. Neretzat "euskera garbia" defenditzen duzutenok heretikoak zarete, gure herriaren etsaiak. Baina komertikizunak; gehienak behintzat.

Neretzat bi euskera klase diferente daude: hala erakatsi dit euskal herriak: euskal garbia eta euskal gaiztoa. Eta zuen euskera garbia, euskal gaizto bat da, herriak konprenitzen eztuena. Badakit intentzio onarekin zabilatzatela bide hortatik.

Ikus dezagun: zuk diozu pasaporte baimena dela, baina baimen guztiak eztira pasaporteak. Josepe Azur mendik baimena dauka nerekin gaur egoteko, baina inork ez tio pa -

saporterik eman. Berak dio egun baten fronte popularrekoak emanen diotela pasaporte, beste mundurako fr ontera igarotzeko. Ni Bilboko portukoa naiz, nere jaiotetxetik kaiera ehun metro eskas dago, eta naikoa marinelakin topatu naiz nire urteetan: denak erakusten zidaten pasaporte; naiz ingles, frantzes, noruego ala errusoa, denak pasaporte: passpote, paasport, pasport [grafia zirilikoan idatzita], hitz unibersala da. Euskaldunak zergatik aparte? Zer gatik bereizteko puntuak bila, eta ez unitzekoak?

Mandataria hitza hain dago sustartua gure herrian, eta hain zentzu berezia, ezen baztertzea lesa patriako krimena dirudien. Eta hola, hola eta hola.

Dena dela, eskerrik asko iraindu eznauzulako. Ezta hori gaurko euskaldunen ohitura.

Zuen euskeran: Gora Euzkadi azkatuta.

Nerean, eta nere herriarenean: Biba Euskalerria libre.

Arantzazu, 1963/III/17an

Garesti

P.S.

Ni eznaiz zure adiskidea. Baina segurantzta dadukat, elkar ezagutuko bagenu, adiskideak izanen ginakeela. Segurantzta horretan fidaturik, mesede bat eskatu nahi dizut. Nere tintazko bataioa, hor izan nuen, Karakas horr etan, Euskal Etxe horrek publikaturikako errebista batean, orain hamar edo urte. Eusko Gaztedi errebistan nire aurr eneko olerkiak agertu ziren, baina zorionez eznituen inoiz inprentako tintan ikusi. Alea (?) bilatzen badidazu, eta bion arteko adiskidantzaren aurreneko proba izanen litzake. Edo bigarrena, aurrenekoa nire eskaera humil eta apal hau baita.

Garesti ”

Abertzaletasunak, ezaguna da, gerraostean, odolaren edo arrazaren atxekitasuna signifkatzetik, “hizkuntz abertzaletasuna”ren tankera hartu zuen, hein batean Krutwigek eta eraginda, pentsamolde berri batek, hein batean situazioak berak. (Karakasen ere somatzen den joera da, Bilbon bezalaxe, eta erbesteko Eusko Jaurlaritzan bertan). Ez goaz

hemen Gabrielen traiektoria aztertzer. Baina bere "hizkuntz abertzaletasuna"ren aitortza, askotan tonu polemikoan egina, 60. urteetan oso bihotz-ondokoa zuen, uste dut haren pentsa eta sentimenduko zimentarri nagusi bezala iraun zuela beti. "Niretzat, idatzi zidan 1961eko maiatar en hamazortziko gutunean, eztago egiazko euskal abertzaletasun bat baizik, eta hau da gezur gabeko euskaltzaletasuna. Hau gaberik, gainerakoak alferrikakoak dira, eta harekin gainerakoak barkakizun dira. Bai".

Urte haietako polemikaren sentido nahasi bihurri guztian hartu behar dira aitortza honen balio eta inplikazio difereenteak, hots, euskararen alde, abertzaleak ez ziren "euskaltzale"ekin kolaboratzeko Gabrielen izpiritu eta gogo bezala: Lojendio, Arrue, etab., azken batean *Egan* aldizkaria. Une berean, euskara garbi "abertzale"aren edo aranistar en aurka, euskara mordoilo tradizionala, "karlista". Arruer en begipean sartu zen Aresti, *Euzko Gogoa* utzi eta, *Egan*-en. Baina Arrue ("Beltza"), *Eusko Gaztedi*-koen gogokoa, esaterako, ez zen batere. Lojendio, etab., ez ziren abertzaleak. Frankistak ziren. Gabrieleak, beharbada, justifikatu beharra bezala sentitzen zuen, giro hartan, bere kolaborazioa jende horrekin. "Ni gauza guztien gainetik euskaldun abertzalea naiz", errepikatzen zidan maiatz bereko 27ko gutun berri batean. Izan ere, nola zen posible, abertzalea izan eta euskara mordoiloan idatzi? Horixe: jende askorentzat ez zen posible. Aresti-rentzat bai.

Bikoiztasun hori du Andoni Ar otzenarekin polemikak, hots, *Tobera*-ren inguruko arramantzak. Funtsean, ordea, gertatuak historikoki ez okertzeko (Gabriel oraindik ez bait zen hasiberri bat besterik), auzitan zebilena, kontuan hartu beharra dago, ez Aresti zen eta ez Arestiren teatroa, baizik Euskaltzaindia: honen eraberrikuntza eta Euskaltzaindi edo *Akademia* eraberrituaren erizpideak "euskara garbi"az.

1959ko apirilaren 2ko dataz "Declaración de la Academia de la Lengua Vasca acerca del Vocabulario del euskera" zabaldu zen. Ondorengo eztabaidan Orixek eta hartzen dute parte, eta baita "Ikasle" sinatzen zuen batek ere. Honek,

Gráficas Llodio -n inprimaturik (Depósito Legal 1960; Registro 1961), koadernotxo bat argitaratu zuen, alditxo batean gero, aldizkari edo noizbehinkari tankeran, argitaratzen jarraituko zena (nik lau ale ezagutu nituen). Lehen zenbakian Euskaltzaindiaren azalpenaren aurka luze idazten da, Arriandiagaren *Goizparraik eta Beldubaik* gomendatzen da, etab., baina Arestirik ez da ezertarako aipatzen. Bizkaiko Aurrezki Kutxak *Toribio Altzaga Teatro Saria* sortzen duela eta, komentatzen da, bakarrik, “se nos ocurre que tratándose de la Caja de Ahorros Vizcaina, la que, sin duda, con dinero vizcaino nutre principalmente sus cajas, debiera haber limitado los Concursos a obras escritas en dialecto euzkérico de Vizcaya”.

Bigarren zenbakian, bai (“La Agricultura en el País Vasco”, Gráficas Ellacuría, Bilbo, Depósito Legal 1962): zenbait gairen ondoren (horien artean berriro Arriandiagaren gorazarrezko artikulua bat, Urtzago-k sinatuta), Orixer en heriotza ematen da ezagutzera, “E” batek Mitxelenar en *Historia de la Literatura Vasca* erreseinatzen du (aehendatzen du, agian hobeto: begirune guztizko tonuan beti halere) eta zenbaki honetan (aurrekoan ere “I”k, ez “E”k) inork sinatzen ez duen “Naskaldija” saileko azkeneko puntuan, “¿Dinero vizcaino para eso?” titulupean, testutxo hau dator:

“Ya tenemos dicho que la Caja de Ahorros Vizcaina había puesto en manos de la Academia de la Lengua Vasca determinadas cantidades para premiar la mejor novela y la mejor obra teatral escritas en euzkera. Y sugeríamos que esas obras deberían estar escritas en dialecto vizcaino, ya que los premios procedían de dinero vizcaino, y tan necesitada esta Vizcaya de esta clase de obras euzkéricas. No sabemos que la Caja de Ahorros Vizcaina haya recogido nuestra sugerencia, pero...”

Ha llegado a nuestras manos la obra premiada en ese Concurso. Su título es “Mugaldeko herrian eginikako TOBERA”, y aparece publicada por la revista *Egan*.

Vamos a transcribir un pasaje —entre otros semejantes— de la obra, para que nuestros lectores” saboreen la belleza

de su literatura euzkérica”.

Atabalaria.- Erreboluzioa ta libertatea, biba! biba!

Lehen hordia.- Fuera, Fuera!

Atabalaria.- Gatiberioa eta miseria, fuera, fuera!

Beste hordia.- Biba, biba!

Escribir, publicar y premiar tal “cosa”, no tiene calificativo, pero sí hemos de hacer constar, para que el pueblo euzkeldun lo sepa, que su autor y Jurado pertenecen a la Academia de la Lengua Vasca y siguen sus directrices, “depurando” y “embelleciendo” así la lengua vasca”.

Gabrielek hantxe berean iharduki zuen (“Dos folletos alaveses”, 23.05.1962) Bilboko *Hierro* egunkari falangistan: ik. A. Zelaieta. Hortxe Arruza ere [“Arrugain”] gatazkan sartzen da, hori *La Gaceta del Norte*-tik (27 eta 30.05.1962): “Desprecio del léxico y la sintaxis del vascuence en una premiada obra teatral”. Segidan ostera *Ikasle*-k dihardu foileto berri batean “En defensa de la lengua vasca” (Depósito legal 1962): honetan Arriandiaga Orixek berak laudatzen digu (hau izan ote da Orixek bizi zen artean idatziriko azken artikulua? Gaztelaniaz dago); artikulua nagusia *Geu*-rena da, Villasanteren *Historia de la Literatura Vaca*-ren jorraldi luze bat, *Ikasle*-k Aresti-rekiko polemikari heldu dio, “Al habla con el señor Aresti”.

Esan nahi dut, estilu nagusia beti ere Euskaltzaindiarekiko eta hizkera modeloarena zela. Hala ulertu du Arestik berak, *Ikasle*-ri ihardetsiz: “Todo el trabajo de este señor (...) va orientado a difamar, a tuertas o a derechas, el trabajo de la Academia de la Lengua Vasca y particularmente su declaración de principios”. Eredua dago jokoan. Ia-ia badirudi puntu honetan mutur bateko eredua Arriandiagak inkarnatzen duela ere (Arestik antiereduarena jokatu du): Mitxelenaren *Historia*-ren iruzkileak Arriandiaga ez behar adina jaso edo begiratua kritikatzeko; Villasanteren *Historia*-ren masiatzailea berriro Arriandiagarekin dator; harekin berriro *Ikasle*, or obat, Arestiri erantzuki; haren alde, azkenik, Orix. Arriandiaga

maisu aitortuz, Orixek “nuestros jovencitos” eta “algunos jovencitos de nuestros días” ditu gogoan, baina ez gutxiago Euskaltzaindi eraberritua, non, “aunque también hay alguno que otro elemento de autoridad, abundan los de escasa reputación y son los que quieren campear”, “los escandalosos barbaristas de última hora”. Hizkera literarioar en edo ereduaren burruka hori oso mingarria izan zen.

Gabrielek negar eta farre dena batera erraz egiten zuen. Garratza zen eta une berean minbera kritikentzat. Behar-bada liskarron oihartzunak “Ezkutu eta dukat banatan saltzeko bertso”etako hainbatetan, soma litezke, irrizkoak nahiz doluzkoak. “Nire grazia Aresti da ta Goizparrai eta Beldubai /Ardi-zorriak mitrailetakin kanpoan daude atezai”, etab. Kalapitak ez zuen, baina, kikildu. Izatekotan, harrotu. Ez zuen idazten zetazko eskularruz, eta kontra idazten zuenean gutxien-gutxiena. “Nire grazia Aresti da ta ez da etortzen beldurra/ Niregatikan zaunka dabilta hiena eta zakurra”. Tenperamendu *vulkanikoa*, goitibeheraiti bruskoekin bapatean. Dena dela, Bilbo aldeko euskaltzaletasun garaikoan lagun askorik ez zitzaion geratu (Ar estiren “madarikazioa” batez ere bilbotarra izan zen: haren arrakasta, aldiz, Donostiako lagunek suspertu zuten). “Nire grazia Aresti da ta banoa Donostiara / Bilbo itsusi honetatikan joateko astia da”. Oraindik ongitxo, nire memoria flakoa, Arruzaren lepotik trufatzeko egin zituen “bertso bizkaitar” batzuez, gogoratzen da. Susa-ren edizioan data gabekoan artean datorren “Euskal Komedia”z, adibidez. Ezaugarri nabarmen askoa ere berak darama hastapeneko bertsoetan:

Fama aundia dauka Bizkaian
Iparreko Gazeteak
.....
Lengo batean emon eustazan
Sekulako azoteak.

Hori baino gehiago ere behar dute eginak izan 1962ko auzi horren inguruan. Behintzat, Arrutza/arrautza jokoarekin iseka eginaz eta, gomuta ilun bat geratzen zait urruntasunean, algaraka irakurri zizkidala bertso batzuk. Askok dibertitzen zen holako burlak asmatzen.

Anekdotak bat Orixerekin. 1961ean Lizar diren omenez sariketa bat antolatu zen Tolosan. Aresti "Zuzenbide debekatua" rekin presentatu zen. Irabazleak, aurreneko Orixe, bigarrena J.M. Aranalde, hirugarrena Lukas Dorr onsoz izan ziren. Hots, gutxienez "joera" bat, bestelako edozein komentario aparte (Gabrielek ez zituen isiltzen). Aresti txir-txar zegoen. Egan-en "Lizardi Saria irabazi etzuen poema" bezala markatuz publikatu zuen (geroago Haranburu Altunak koptatu egin zion gestoa). Baina, gehiago protestatu gabe ezin bere barruan kabiturik, presio itzela egin zidan, *Jakinen* (15, 1961, 87) bere amorraren lekukotza grabatzeko. Horrela, lutuzko marku karratu beltz baten barruan, "Azken poema" publikatu behar izan genion aldizkari honetan, poesiarik ez publikatzea erabakita zegoen arren. Oraingo edizioan "Bizi-buruko testamentua (azken bertsoa)" deritzona da. Protesta hori, beraz, ez da ineditoa. Baina diferentziatxo batzuk batetik bestera badiranez gero, biok alboan erka ditzakegu. (Gabriel hasarra zitekeen: baina espresioa, landu eta landu egiten zuen, bere hasarrearena ere):

Jakin*Azken poema*

Kantsazioaren aitzakiarekin
nire gradotik
dimisioa
presentatzen dudalarik,
beste enplego
nekarriago bat
onartzen dut.

Gabriel Aresti eta Segurola

Susa*Bizi-buruko testamentua
(azken bertsoa)*

Kantsazioaren aitzakiarekin
nire gradotik
dimisioa presentatzen
dudalarik,
beste enplego
zoriontsuago bat
onartuko nuke.

*Firmatzen dut:
Gabriel ARESTI SEGUROLA*

Orixe hil egin zen geroxeago. Haren ohoretako Orixe Saria

(1962ko irailean) Arestik irabazi zuen. Bigarren J.M. Aranalde, hirugarren Lukas Dorr onso... Poema saritua *Harri eta Herri* izan da, Arestiri laster erabateko garaipena ziurtatu behar ziona literaturazaleen artean. Horra, ba, laburki, Gabriel-en estrata arantza eta laharrezkoa *Tobera*-tik *Harri eta Herri*-ra. Historia errigorezko bat ez nuen egiteko asmoa.

Tobera-ren ondoko istiluez Gabrielelek berak hil baino lehentxeago deklaratu zuen: "La obra con que me inicié como escritor fue *Tobera*, que publiqué en 1960 (*urtebete geroago izan zen*), y es ya en esta fecha cuando comenzaron las críticas reaccionarias contra mí, que fundamentalmente partían de posiciones ideológicas de la anteguerra". Ideologiak baino, uste dut, eskandalo handienak Arestiren euskarak sortu zituela (hori zergatik, testuingurua ulertzeko, Paulo Iztuetak hainbat zehaztasun berri biziki jakingarri aterako du argitara, Orixez burutu duen ikerketan). A. Zelaietaren liburuan Aresti-ren bizitzaz eta obraz, Arruza, Egileor, etabarren kritikak ikus daitezke, beti Aresti-ren mordoiloagatik hain zuzen, baina Arestiren ozenaren kritika, oker ez banago, ez da jaso.

Egunotako solasek, halaber, horiek ere Susa-ko zuzendariekin, Gabrielen beste poesia bat gogarazi didate, "Lauda, baina hil", *Harrizko herri hau*-en jasota, baina inolako argitasun gabe dagoena, nola sortu zen. Hauxe da historia.

Che Guevara Bolibia-ko gerrilan zikin garbitu zutenean, tinta asko isuri zen munduan odolketan haren inguruan. (Zikinagoa ez dakit odola izaten den ala tinta batzuk kasuotan). *Jakin* honetantxe, omenaldi gisako zerbait eskaini genion, gogoeta bat Hegoamerikako egoeraz: Karlos Santamariak, Rikardo Arregik, R. Saizarbitoriak, J.R. Belokik idatzi zuten zerbaki hartan.

Omenalditxo literario internazionalista bat Che Guevarari, kubatarrek antolatua, *Poemas al Che* liburua izan zen, La Habana-n *Instituto del Libro*-k argitara eman zuena 1969an. Badira hor poemak frantsesez, gaztelaniaz,

inglesezt, portugesezt eta galegozt, katalanezt, eta euskarazkoak hiru daude, gaztelaniazko itzulpenar ekin, hizkuntza bietan argitaratuta: Aresti, X. Lete eta ni neu izan ginen errudunak. Hirurok poema franko eskasak igorri genituen, aitortu beharra dago. Beharbada proiektuak *off side* harrapatu gintuen. (Bidali eta gero ni neu testua lantzen eta jorratzen saiatu nintzen amorratuta, baina berandu zen. Hori beste historia bat da nolana ere).

Esan behar da hemen, gauzok errazegi ahazten bait dira, garai hartako beste mila mugidatan bezala, Joan San Martin ibili zela orduan ere euskarazko presentzia antolatzen omenaldi horretarako. Arestiren testua nola lortu zuen, berak ahal izango luke kontatu. (Itzulpena ere gaztelaniara San Martinek berak egin zion Gabrieli).

Che, Etxeberria, Etxebarrieta. Artekale, Nacahuazu. Hamabost urte egiten du orain Gabriel hil zela. Zenbat denbora! (urte gutxian). Pusketazko oroimen hauxe eskainiko diagu aurten. Besterik ez.